

F

ف

FÂ
(ف)Arap alfabesinin
yirminci harfi.

Osmanlı ve Fars alfabelerinde yirmi üçüncü, Latin asıllı bugünkü Türk alfabesinde yedinci harf olup "fe" diye söylenir. Birçok yazı sisteminde aslî sesler (fonem) arasında yer almayan f Ural-Alтай, Hint-Avrupa ve Sâmi dil ailelerinin bazı kollarında p, ph ve w seslerinden türemiş görünmektedir; dolayısıyla yerini bazan dudak-diş fonemlerinin sadalısı (cehrî, sonore) olan "v"ye, bazan dudak seslerinden "b"ye, "p"ye veya çift dudak sesi "w"ye, bazan da nefesli dudak seslerinden "bh", "ph"ye bırakır; meselâ Yunan, Ermeni, Sanskrit, Tibet ve Kore dillerinde f yerine ph kullanılır. Eski Mısır, Kıbrıs ve Numidya dilleri ile İberce, Çince ve Japonca'da ana sesler arasında sayılan "f"ye genel Türk dilinin ana sesleri arasında bulunmadığı için Orhun ve Yenisey kitâbelerinde rastlanmaz; Latince'ye de eski Sâmi dillerdeki "vav"-dan dönüşerek geçmiştir.

Fâ Arap alfabesinin ilk noktalanmış harflerindedir ve noktası yalnız Mağrib yazısında altına (ف), diğer İslâmî yazıların tamamında ise üstüne konulur. Arapça'da hurûfû'l-mebâniden (ana sesler, radicals) sayılan fâ harfi dudak ünsüzlerinin (hurûfû's-şefeviyeye, labiale) sert ve sadasız (mehmûs, sourd) şekli olup üst ön dişlerin alt dudağa bastırılarak nefesin sürekli verilmesi suretiyle çıkarılır; sızmalı ve titreşimsiz, zayıf sesli bir dudak-diş fonemidir. Fi'l (فـ) ölçüsünün (vezin) birinci harfini teşkil ettiği için bu vezindeki kelimelerin ilk harfi "fâü'l-fi'l" adını alır. Kelimelerin aslî harfi olarak geldiği gibi bir başka aslî harfin yerine bedel olarak, bazan da atıf, cevâbü's-şart vb. nin önüne zâit olarak gelir (İbn Cinnî, I, 247). Meselâ aslî harf olarak fi'l ölçüsünün ilk (فـ) fahm), ikinci (فـ) kufî) ve üçüncü (فـ) hilf) harfi konumundadır. Bedel olarak "se" (س) ünsüzünün yerini alabilir: "Sümme" (سـ) yerine "fümme" (فـ), "cedes" (جـ) yerine "cedef" (جـ), "sûm" (ثـ) yerine

"fûm" (فـ) gibi. "İn tuhsin ileyye fallâhu mücâzike" (ان تحسن الى فـ الله مجازيك) = Eğer bana iyilik edersen seni ödüllendirecek olan Allah'tır) ifadesinde f, bir isim ve cevap cümlesi olan "Allâhu mücâzike"nin önüne, şart ile sonuç (cevâbü's-şart) arasında irtibatı temin etmesi için gerekli görülüp zâit olarak getirilmiştir. Burada "fâ"nın gerekli görülmesinin sebebi, normalde şart ve sonuç kipindeki cümlelerde, biri diğerinin meydana gelmesine yol açacak istikbal bildiren iki fiil cümlesi bulunurken söz konusu örnekte sonuç cümlesinin fiil değil isim cümlesi olmasıdır. Çünkü isim cümlesi aradaki irtibatı temin edememekte, bu görev için bir atıf edatına ihtiyaç duyulmaktadır. Gramerciler edatlar arasında yalnız fâ harfine bu görevi yüklemiştir (a.g.e., I, 253). İstikbale yönelik şart cümlelerinde fâ edatı, yukarıdaki örnekte ve, "İn küntüm tuhibûna'llâhe fettebiünî yuhbibkümü'llâh" (ان كنتم تحبون الله فاتبعوني يحببكم الله) = Eğer Allah'ı seviyorsanız bana uyun ki Allah da sizi sevsin) âyetinde (Âl-i İmrân 3/31) olduğu gibi şartın sonucunu gösteren cümlelerin başına gelmekte, "lev" ile başlayan şart cümleleri için ise mâzi anlamı taşıdıklarından dolayı kullanılmamaktadır.

Bir edat olarak Kur'an-ı Kerim'de 2987 yerde geçen (İsmâil Ahmed Amâyire – Abdülhamîd M. es-Seyyid, s. 287-331) fâ harfi emir, nehiy, soru, dua, temenni, beyan ve olumsuzluk bildiren cümlelere cevap teşkil eden gizli "en" ile nasbedilmiş muzâri fillerin başında kullanılır ve iki ayrı cümlelerin anlamını tek bir cümlede toplar. Meselâ, "Lâ teştümhu feyestümek" (لا تشتهه فيشتك) = Ona küfretme ki o da sana küfretmesin) gibi. "Sâiden" (ساعداً), "kat" (قـ), "hasbü" (حـ) gibi kelimelerin başında ise tezyin için zâit olarak kullanılır (Mehmed Zihni, s. 222, 338, 341). Fâ Arap dilcilerini ve usûl-i fıkıh âlimlerini çok yakından ilgilendirir; çünkü bir cümlede bulunup bulunmaması çok fark-

lı mâna ve hükümlerin çıkarılmasına sebep olmaktadır.

Türkçe'ye girmiş bazı yabancı kelimelerde p ve v ile yer değiştirdiği görülen (İsfahan/İspahan, fâm/vâm "renk", fayton/payton gibi) f harfi ebced hesabında seksen sayısına tekabül eder. Sıralama ve sınıflandırmalarda 7 rakamı, nota işaretlerini harflerle gösteren sistemde de "fa" sesi yerine kullanılır.

BİBLİYOGRAFYA :

Lisânü'l-^{Arab}, "fâ" md.; Tâcû'l-^{arûs}, "fâ" md.; Lane, *Lexicon*, VI, 2321-2323; *Kâmûs-ı Türkî*, II, 975; *Türk Lugatı*, III, 602; Nedim Mar'aşlı – Üsâme Mar'aşlı, *eş-Şihâh fi'l-luğa ve'l-^{ulûm}*, "fâ" md.; İbrâhim Enis v.dğr., *el-Mu^{ce}mû'l-vasîf*, "fâ" md.; M. Saîd İsber – Bilâl Cüneydî, *eş-Şâmil*, "fâ" md.; J. W. Redhouse, *A Turkish and English Lexicon*, "f" md.; Halîl b. Ahmed, *el-Hurûf* (nşr. Ramazan Abdüttevâb), Kahire 1969, s. 30; İbn Cinnî, *Sırru şinâ^{ati}l-ⁱrâb* (nşr. Hasan Hindâvî), Dimaşk 1985, I, 247-276; Kâli, *el-Emâlî*, Beyrut, ts., II, 34-35; Mehmed Zihni, *el-Muktedab* (İstanbul 1304), İstanbul 1981, s. 222, 334-338, 341; *Alphabete und Schriftzeichen des Morgen-und des Abenlandes*, Berlin 1969, tür.yer.; Ali Kemal Belviranlı, *Tecvid*, Konya 1980, s. 16; S. Moscati, *An Introduction to the Comparative Grammar of the Semitic Languages*, Wiesbaden 1980, s. 24-27; İsmâil Ahmed Amâyire – Abdülhamîd M. es-Seyyid, *Mu^{cem}ül-^{edevât} ve'z-^{zamâ}ir fi'l-^{Kur}ân-ⁱ-^{Kerîm}*, Beyrut 1986, s. 278-331; B. Mcritz, "Arabistan (Yazı)", *İA*, I, 500; A. Schaade, "Fa", a.e., IV, 445; H. Fleisch, "Fâ", *El²* (İng.), II, 725; Yusuf Çotuksöken, "F", *TDEA*, III, 137.

HALİT ZEVALSİZ

FÂCİR

(الفاجر)

Kâfir veya günahkâr mümin
anlamında bir terim.

Sözlükte "yarmak, bir şeyi genişçe yarıp açmak" anlamındaki fecr veya fücür kökünden türeyen bir sıfat olarak "dindarlık perdesini yırtan, fütursuzca günaha dalan, haktan bâtila sapan kimse" gibi mânalar taşır. Câhiliye devri Araplarının haram aylarda yaptıkları savaşlara "günah işlenen günler" anlamında *eyyâmü'l-ficâr* adı verilir. Fâcir kelimesinin kökünü oluşturan fücür, "şehvet gücünün ileri dereceye varması" veya "nefsin insanı şeriat ve ahlâk ilkelerine